

مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز
دوره هفدهم، شماره اول، پاییز ۱۳۸۰ (پیاپی ۳۳)
(ویژه نامه حقوق)

تعریف و ماهیت حقوقی ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی

دکتر محمد عیسی تفرشی*
دکتر احمد بیگی حبیب‌آبادی**
دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

ادغام قانونی یا واقعی شرکتهای سهامی که بین دو یا چند شرکت سهامی واقع می‌گردد و مستلزم انحلال بدون تصفیه شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده و انتقال حقوق و تعهدات آنها به شرکت سهامی ادغام‌کننده می‌باشد، پدیده‌ای نو در روابط قراردادی است.

در حقوق آمریکا، بعضی از دادگاهها ضمن تفسیر ماهیت حقوقی ادغام واقعی، آن را نوعی بیع دارایی‌های شرکت سهامی ادغام شده دانسته‌اند. بعضی، برعکس، معتقدند انتقال دارایی و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده بیع نمی‌باشد و طرفین قرارداد ادغام نقشی در این انتقال ندارند، بلکه این انتقال به حکم قانون و قهری است. در حقوق انگلیس، از تفاسیر دادگاهها برمی‌آید که این دادگاهها، همانند بعضی محاکم آمریکا، ادغام واقعی را بیع تلقی نکرده‌اند.

در حقوق ایران، قانون تجارت در خصوص ادغام شرکتهای سهامی ساکت است. لکن درباره ادغام واقعی بعضی شرکتهای دولتی (از جمله بانکها و شرکتهای بیمه) و شرکتهای تعاونی مقرراتی در قوانین خاص مشاهده می‌گردد که مشابه مقررات حقوق آمریکا است. در ارتباط با ماهیت حقوقی ادغام واقعی باید گفت هرچند می‌توان ادغام واقعی شرکتهای سهامی را تحت بعضی عقود مقرر در قانون مدنی تحلیل نمود، لکن انجام آن در عمل با مشکلات زیادی مواجه است، زیرا اولاً، در حقوق ما انحلال بدون تصفیه پیش‌بینی نگردیده است. ثانیاً، انتقال تعهدات مدیون مستلزم تبدیل تعهد می‌باشد. ثالثاً، انتقال سهام سهامداران بدون موافقت آنها عملی نیست.

باتوجه به مراتب فوق، شایسته و ضروری است قانونگذار ایران براساس نیازهای روز و با استفاده از مقررات ادغام شرکتهای سهامی در حقوق آمریکا - که به نظر ما بر مقررات حقوق انگلیس ترجیح دارد - مقررات جامعی را در زمینه ادغام واقعی شرکتهای سهامی، تدوین کند.

واژگان کلیدی: ۱. ادغام قانونی یا واقعی ۲. ادغام ساده ۳. ادغام ترکیبی ۴. ادغام حکمی یا عملی

۱. مقدمه

حقوق آمریکا، در زمینه ادغام^۱ شرکتهای سهامی - که یکی از روشهای توسعه آنهاست - نسبت به حقوق سایر کشورها تکامل بیشتری یافته و دارای پیشینه تاریخی و تجربه طولانی‌تری است. از اینرو، این مقاله، بر محور حقوق آمریکا استوار است. البته، در موقع خود چنانچه تمایزی بین نظامهای حقوقی انگلیس و ایران با حقوق آمریکا وجود داشته باشد، توضیح خواهیم داد. در حقوق ایران، تنها درباره ادغام شرکتهای دولتی، بانکها، شرکتهای بیمه و شرکتهای

* دانشیار گروه حقوق

** استادیار گروه حقوق

تعاونی مقرراتی مشاهده می‌گردد و در ارتباط با ادغام شرکتهای سهامی خصوصی و دیگر شرکتهای تجاری، قوانین و مقررات خاص و مدونی وجود ندارد.

از آنجا که تحلیل ماهیت حقوقی ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی و آرایه تعریفی از آن، مستلزم آشنایی با روشهای توسعه شرکتهای سهامی و قانون حاکم بر ادغام آنها می‌باشد، لذا ابتدا روشهای توسعه شرکتهای سهامی و قانون حاکم بر آن را در سه نظام حقوقی آمریکا، انگلیس و ایران بیان می‌کنیم و سپس به تعریف و ماهیت حقوقی ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی می‌پردازیم.

۲. شیوه پژوهش

اساس کار ما در این مقاله، بر شرح و تفسیر متون قانونی و استفاده از کتب و مقالات خارجی و فارسی و تجزیه و تحلیل آرای محاکم خارجی استوار می‌باشد. در هر مورد سعی می‌گردد تا آنجا که امکان دارد با آوردن نمونه دعوی و یا مثال‌های متنوع، مطالب به صورتی مطرح گردد که ضمن طرح مباحث تحلیلی مشکلاتی که در عمل محاکم با آن روبرو هستند مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. از لحاظ تطبیقی تلاش ما بر این است که نظام حقوقی کشورهای آمریکا، انگلیس و ایران را به تصویر بکشیم و در لابلای بحث در هر مورد که اختلاف نظری وجود دارد آن را تبیین نمائیم.

۳. بحث و تحلیل

۳.۱. روشهای توسعه شرکتهای سهامی

شرکت سهامی به دو روش می‌تواند فعالیتهای خود را توسعه دهد: یکی اینکه بر تعداد کارکنان خود بیفزاید و یا با خرید یا اجاره ابزار آلات و اموال دیگر میزان تولید خود را بالا ببرد و یا مشتریان جدیدی برای تولیدات و تجارت خود پیدا کند. دیگر اینکه سهام یا دارایی شرکتهای سهامی دیگر را بخرد و یا آن شرکتهای را در خود ادغام کند. توسعه شرکت سهامی به روش نخست را رشد داخلی و به روش دوم را رشد خارجی می‌نامند (هامپتون، ۱۹۹۰: ۳۹۲). برای رشد خارجی شرکت سهامی چهار روش وجود دارد که به شرح آتی می‌باشند:

۳.۱.۱. خرید سهام: خرید سهام شرکتهای سهامی دیگر یکی از روشهای توسعه خارجی شرکتهای سهامی می‌باشد. در این روش، شرکت سهامی سهام شرکت سهامی دیگر را مستقیماً از سهامداران آن خریداری می‌کند و بدین ترتیب کنترل شرکت دیگر را در دست می‌گیرد (کلارکسون، ۱۹۹۵: ۸۴۶ و کلارکنل، ۱۹۹۳: ۲۴۰).

۳.۱.۲. معاوضه سهام دو شرکت سهامی: در این روش، یکی از شرکتهای سهامی، کل سهام یک یا چند گروه از سهامداران شرکت سهامی دیگر را از طریق قراردادی که اصطلاحاً "معاوضه سهام" نامیده می‌شود، تحصیل می‌کند. به موجب این قرارداد، که طرفین آن دو شرکت سهامی می‌باشند، یکی از شرکتهای سهامی کل سهام شرکت سهامی دیگر را با سهام خود یا وجه نقد یا عوض دیگر معاوضه می‌نماید (براون، ۱۹۹۱: ۷۴۰). مثلاً، فرض کنید شرکت سهامی (ب) دارای هزار سهم معمولی می‌باشد و شرکت سهامی (الف) حاضر است در قبال هر سهم شرکت سهامی (ب) یک سهم خود را بدهد. به موجب قرارداد معاوضه سهام که با تصمیم هیأت مدیره دو شرکت سهامی و موافقت اکثریت سهامداران آنها امکان‌پذیر است، شرکت سهامی (الف) هزار سهم شرکت سهامی (ب) را بدست می‌آورد و سهامداران شرکت سهامی (ب) دارای هزار سهم از سهام شرکت سهامی (الف) می‌گردند. بعد از قرارداد، سهامداران شرکت سهامی (ب)، حقوق خود نسبت به سهام شرکت (ب) را از دست می‌دهند. سهامداران اقلیت شرکت تجاری (ب) ملزم به این قرارداد می‌باشند و در صورت اعتراض می‌توانند ارزش منصفانه سهام خود را از شرکت سهامی (ب) مطالبه نمایند.

چنانچه کل سهام شرکت سهامی دیگر بدین طریق مبادله شود، شرکت سهامی فروشنده به عنوان شرکت سهامی کاملاً تابع^۲ شرکت سهامی خریدار درمی‌آید. قرارداد معاوضه سهام، در بعضی از ایالات آمریکا مثل آیوا اجازه داده شده

است (همان)، اما در حقوق انگلیس و ایران، چنین مقرراتی دیده نمی‌شود و تحصیل سهام از طریق خرید مستقیم سهام از سهامداران امکان‌پذیر است.

۳.۱.۳. خرید دارایی شرکت سهامی دیگر: در حقوق آمریکا و انگلیس، روش دیگری که برای توسعه شرکت‌های سهامی اجرا می‌گردد، این است که یک شرکت سهامی با تصمیم هیأت مدیره خود کل یا قسمت اعظم دارایی شرکت سهامی دیگر را خریداری نماید و این امر با تصمیم هیأت مدیره شرکت سهامی فروشنده و موافقت اکثریت سهامداران آن امکان‌پذیر است (کلارکسون، ۱۹۹۵: ۸۴۶ و اسلوراچ، ۱۹۹۸: ۹۸). بر اساس اصول کامن‌لا، وقتی شرکت سهامی دارایی شرکت سهامی دیگر را می‌خرد، شرکت خریدار مسئولیتی در قبال دیون و تعهدات شرکت فروشنده ندارد. معذک، بعضی از دادگاه‌های آمریکا در صورت وجود شرایط خاص، قرارداد خرید دارایی را در حکم ادغام واقعی یا قانونی (به شرح بند ۱-۴) تلقی می‌کنند (جرارد، ۱۹۹۲: ۱۰). اصطلاحاً به این قرارداد، ادغام عملی یا حکمی^۴ اطلاق می‌گردد. در اینصورت، کلیه آثار ادغام قانونی یا واقعی، از جمله مسئولیت شرکت سهامی خریدار در قبال دیون و تعهدات شرکت سهامی فروشنده بر این قرارداد بار می‌شود (براون، ۱۹۹۱: ۷۳۸).

۳.۱.۴. ادغام قانونی یا واقعی: روش چهارم برای توسعه شرکت‌های سهامی، ادغام واقعی^۵ یا ادغام قانونی^۶ است. وجه تسمیه این نوع ادغام به ادغام واقعی یا قانونی این است که آن را از سه روش بالا، یعنی خرید سهام، معاوضه سهام دو شرکت سهامی و خرید دارایی، متمایز نماید (همیلتون، ۱۹۸۰: ۳۱۹). زیرا در ادغام واقعی، بر خلاف روش‌های یاد شده که شخصیت حقوقی شرکت‌های سهامی پس از انعقاد قرارداد باقی می‌ماند، شخصیت حقوقی شرکت‌های سهامی جذب شده زایل می‌شود. پس از قرارداد، فقط یک شرکت سهامی باقی می‌ماند و کلیه حقوق و تعهدات شرکت سهامی منحل به شرکت سهامی بازمانده منتقل می‌گردد. روش فوق، پدیده‌ای نسبتاً نو در روابط قراردادی است که در اثر پیشرفت روابط بین شرکت‌های سهامی ایجاد گردیده است. شرکت‌های سهامی اهداف زیادی را در ادغام دنبال می‌کنند، اما مهمترین هدف از ادغام شرکت‌های سهامی، توسعه فعالیت‌های تجاری شرکت سهامی است.

نحوه ادغام واقعی بدین شکل است که هیأت مدیره هر دو شرکت سهامی، طرح ادغام^۷ را تصویب و اکثریت سهامداران هریک از شرکت‌های سهامی در مجمع عمومی آن شرکت به طرح مصوب رأی می‌دهند. اکثر ایالات متحده آمریکا تصویب دو سوم سهامداران را لازم می‌دانند (کلارکسون، ۱۹۹۵: ۸۴۸).

شایان ذکر است که طبق بند ۱ ماده ۱ از فصل یازده قانون اصلاحی نمونه شرکت‌های تجاری، طرح ادغام باید حاوی موارد ذیل باشد:

الف- نام شرکت‌های سهامی درگیر در ادغام، اعم از شرکت سهامی ادغام‌کننده و شرکت سهامی ادغام شونده.

ب- تعیین شرایط اساسی و غیر اساسی ادغام.

ج- تعیین عوض برای سهام سهامداران شرکت یا شرکت‌های سهامی ادغام شونده و تعیین روش و مبنای آن.

توضیح اینکه چون پس از ادغام، شرکت یا شرکت‌های سهامی ادغام شده منحل شده و از بین می‌روند، در طرح ادغام باید حقوق سهامداران شرکت سهامی ادغام شونده مشخص گردد و آنها از قبل بدانند که در مقابل سهام خود چه چیزی دریافت می‌کنند. عوضی که در طرح ادغام برای سهامداران شرکت ادغام شونده مقرر می‌گردد، ممکن است سهام، اوراق قرضه و وجه نقد یا سایر اموال شرکت سهامی ادغام کننده باشد. مثلاً، در طرح ادغام مقرر می‌گردد که در مقابل هر سهم از شرکت سهامی ادغام شده، دو سهم از شرکت سهامی ادغام کننده داده می‌شود.

ادغام واقعی شرکت‌های سهامی در حقوق آمریکا بر دو نوع است: ادغام ساده^۸ و ادغام ترکیبی^۹. در حقوق اکثر کشورهای اروپایی از جمله حقوق انگلیس مشابه همین تقسیم‌بندی از قراردادهای ادغام مشاهده می‌شود. در حقوق انگلیس، در مورد ادغام ساده از واژه "merger" و "reconstruction" و در مورد ادغام ترکیبی از واژه "amalgamation" استفاده می‌شود (فارر، ۱۹۹۱: ۷۳۱). در اینجا به بیان این دو نوع ادغام می‌پردازیم:

الف - ادغام ساده

ادغام ساده، بدین معنا است که یک شرکت سهامی با رعایت شرایط قانونی و به موجب قرارداد، شرکت سهامی دیگر را در خود جذب می‌نماید. بدین نحو که پس از انجام قرارداد یک شرکت سهامی باقی می‌ماند و شرکت سهامی

دیگر منحل می‌گردد. به بیان دیگر، در این نوع ادغام، معمولاً یک شرکت سهامی که سرمایه و امکانات بیشتری دارد شرکت سهامی کوچک‌تر و انفعالی‌تر را در خود جذب می‌نماید. شرکت سهامی بازمانده در نتیجه سرمایه خود را افزایش می‌دهد (براون، ۱۹۹۱: ۷۳۵). شرکت سهامی ادغام شده جزیی از شرکت سهامی بازمانده می‌گردد و وجود جداگانه خود را از دست می‌دهد (جرارد، ۱۹۹۲: ۱۰). سهامداران شرکت سهامی ادغام شده در قبال سهام خود وجه نقد یا سهام یا هر مال دیگری را که در طرح ادغام پیش‌بینی شده است دریافت می‌دارند. شرکت سهامی موجود را شرکت سهامی بازمانده^{۱۰} یا شرکت سهامی ادغام‌کننده^{۱۱} و شرکت سهامی منحل را شرکت سهامی ادغام‌شده^{۱۲} یا شرکت محو‌شونده^{۱۳} می‌نامند (کلارکسون، ۱۹۹۵: ۸۴۷).

ب- ادغام ترکیبی

ادغام ترکیبی عبارت است از اینکه دو یا چند شرکت سهامی، یک شرکت سهامی جدیدی را ایجاد کنند که در آن ترکیب شوند، به نحوی که شخصیت حقوقی شرکت‌های سهامی موجود از بین رفته و منحل گردند (کلارکسون، ۱۹۹۵: ۸۴۷ و پرایس، ۱۹۹۹: ۹۲). به این نوع ادغام، "ادغام ترکیبی قانونی"^{۱۴} نیز می‌گویند. شرایط و آثار ادغام ترکیبی همان شرایط و آثار ادغام ساده است، با این تفاوت که در ادغام ساده دو یا چند شرکت سهامی موجود در یکی از شرکت‌های موجود ادغام می‌شوند، در حالی که در ادغام ترکیبی، برای انجام ادغام، یک شرکت سهامی جدید ایجاد می‌شود (رز، ۱۹۹۰: ۷۶۸).

امروزه ادغام ترکیبی در اکثر ایالات آمریکا اعمال نمی‌گردد. برای مثال، در قانون شرکت‌های تجاری ایالت آیوا مقرراتی درباره ادغام ترکیبی پیش‌بینی گردیده بود، لیکن در اصلاحیه جدید این قانون، کلیه مقررات مربوط به ادغام ترکیبی شرکت‌های سهامی حذف شد. در صورتیکه دو یا چند شرکت سهامی بخواهند در یک شرکت سهامی دیگر ادغام شوند، می‌توانند قبل از ادغام، یک شرکت سهامی جدید ایجاد کنند و سپس در آن ادغام گردند (براون، ۱۹۹۱: ۷۴۲). به عبارت دیگر، در حین قرارداد ادغام، هر سه شرکت موجود هستند و دو شرکت سهامی قبلی در شرکت سهامی سوم ادغام می‌شوند. شایان ذکر است که این روش ادغام، همان روش ادغام ساده است.

۲.۳. قانون حاکم بر ادغام شرکت‌های سهامی

۱.۲.۳. حقوق آمریکا: در ایالات متحده آمریکا برخلاف نظام‌های حقوقی دیگر، هریک از ۵۰ ایالت موجود، در ارتباط با مقررات داخلی شرکت‌های تجاری مجموعه قوانین مخصوص به خود را دارد. بدین‌معنا که مثلاً قانون حاکم بر شرکت‌های تجاری در ایالت تگزاس با قانون حاکم بر شرکت‌های تجاری در ایالت نیویورک و غیره تفاوت دارد و هریک از ایالات در قانونگذاری خود در این ارتباط آزاد است (چفینز، ۱۹۹۷: ۴۲۲). بدین‌لحاظ، هریک از ایالات در ارتباط با ادغام شرکت‌های سهامی، مقررات ویژه‌ای دارد. این امر، مطالعه این نظام حقوقی را مشکل می‌سازد، اما آنچه این مشکل را آسان می‌نماید این است که با مساعی کانون وکلای آمریکا در بخش حقوق شرکت‌های تجاری، "قانون اصلاحی نمونه شرکت‌های تجاری، مصوب ۱۹۸۴"^{۱۵} پس از چند اصلاحیه به تصویب رسیده است (براون، ۱۹۹۱: ۷۳۴). بسیاری از ایالات متحده آمریکا قانون نمونه فوق را پذیرفته‌اند (هاوس من، ۱۹۹۳: ۴۹). و این امر باعث شده است با مطالعه این قانون، با قوانین اکثر ایالات متحده آمریکا آشنا شویم.

۲.۳.۲. حقوق انگلیس: خصیصه‌ای که حقوق انگلیس را از حقوق آمریکا و ایران جدا می‌کند این است که دولت انگلیس یکی از اعضای اتحادیه اروپایی می‌باشد. اتحادیه اروپایی از دهه ۱۹۶۰ به‌عنوان وسیله و ابزاری است که حقوق شرکت‌های تجاری را در کلیه کشورهای عضو اتحادیه هماهنگ می‌کند. اتحادیه یاد شده دول عضو را ملزم ساخته که به طرف قانون واحد که بر کلیه اعضای اتحادیه حاکم باشد، حرکت نمایند. بدین‌لحاظ، اکثر قوانین حاکم بر حقوق شرکت‌های سهامی در حقوق انگلیس، متأثر از مصوبات اتحادیه اروپایی می‌باشد (چفینز، ۱۹۹۷: ۴۲۱).

منبع اولیه حقوق اتحادیه اروپایی، معاهده رم است که در سال ۱۹۵۷ توسط ۶ عضو اصلی امضا شد. دولت بریتانیا در سال ۱۹۷۲ به اتحادیه مذکور ملحق گردید (داین، ۱۹۹۴: ۳۱۱) و بدین‌لحاظ، مقررات آن در حقوق انگلیس پیدا و لازم‌الاجرا است. (سماواتی، ۱۳۷۴: ۱۲۵)

معمولاً، متحدالشکل کردن قوانین در دول عضو به شکل دستورالعمل ظاهر می‌گردد (چفینز، ۴۲۲: ۱۹۹۷). در این خصوص، تاکنون ۱۳ دستورالعمل از طرف جامعه اقتصادی اروپا صادر شده است که اکثر کشورهای اروپایی قوانین خود را با آن وفق داده‌اند (بویس، ۱۹: ۱۹۹۷). بسیاری از تغییرات ایجاد شده در قانون شرکتهای تجاری انگلیس، ریشه در دستورالعملهای اتحادیه اروپایی دارد (چفینز، ۴۲۱: ۱۹۹۷).

در حقوق انگلیس، هرچند عنوان خاص 'ادغام شرکتهای سهامی' وجود ندارد، ولی می‌توان با استفاده از بعضی مقررات از جمله ماده ۴۲۵ تا ۴۲۷ قانون شرکتهای تجاری، مصوب سال ۱۹۸۵، شرکتهای سهامی را در یکدیگر ادغام کرد. در خصوص ادغام شرکتهای عمومی (سهامی)، دولت انگلیس با تأثیرپذیری از دستورالعمل سوم و ششم اتحادیه اروپایی، که به ترتیب درباره ادغام و تجزیه شرکتهای عمومی (سهامی) داخلی می‌باشد، مقررات مشروح و شرایط بیشتری را برای ادغام شرکتهای سهامی پیش‌بینی کرده است. این مقررات، به عنوان الحاقیه‌ای در سال ۱۹۸۹ تحت عنوان ماده ۴۲۷ الف و جدول ۱۵ به قانون شرکتهای تجاری مصوب ۱۹۸۵ اضافه گردید.

قانون دیگری که در مورد ادغام شرکتهای سهامی کاربرد دارد، قانون اعسار، مصوب سال ۱۹۸۶^{۱۶} می‌باشد که در بند ۲-۳ توضیح داده خواهد شد.

۳.۲.۳. حقوق ایران: در قانون تجارت ایران، که قانون مرجع در زمینه شرکتهای تجاری است، درباره ادغام شرکتهای سهامی مقرراتی وضع نشده است و چنین عنوانی در قانون مشاهده نمی‌گردد.

در سایر قوانین، در مورد ادغام بعضی از شرکتهای دولتی، بانکها، شرکتهای بیمه و تعاونی مقرراتی وضع شده است، اما در خصوص قسمت اعظم شرکتهای تجاری که از نوع سهامی می‌باشند هیچگونه مقررات شخصی وجود ندارد. در این خصوص برای نمونه می‌توان به قوانین زیر اشاره کرد:

۱) لایحه قانونی ادغام شرکتهای وابسته به وزارت اطلاعات و تبلیغات، مصوب ۵۸/۲/۴ (مجموعه قوانین، ۱۳: ۱۳۵۸)، لایحه قانونی ادغام شرکت ملی ذوب آهن ایران و شرکت ملی صنایع فولاد ایران و تشکیل شرکت ملی فولاد ایران، مصوب ۵۸/۹/۲۸ (مجموعه قوانین، ۳۷۲: ۱۳۵۸) و قانون ادغام شرکتهای سهامی دولتی که در زمینه تولید و پرورش طیور فعالیت می‌نمایند، مصوب ۷۱/۲/۲۹ (مجموعه قوانین ۸۲: ۱۳۷۱).

۲) ماده ۱۷ و ۱۸ لایحه قانونی اداره امور بانکها، مصوب ۱۳۵۸/۷/۷ (مجموعه قوانین ۱۸۶: ۱۳۵۸).

۳) ماده ۵۸ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری، مصوب ۱۳۵۰/۴/۸ (مجموعه قوانین، ۳۸۵: ۱۳۵۰) و تبصره ۱ ماده ۱ قانون اداره امور شرکتهای بیمه، مصوب ۶۷/۹/۱۳ (مجموعه قوانین، ۷۷۱: ۱۳۶۷).

۴) ماده ۵۳ قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۰/۶/۱۳ (مجموعه قوانین، ۳۲۳: ۱۳۷۰) و ماده ۸ الی ۱۴ آیین‌نامه اجرایی قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۷۱/۵/۴ (مجموعه قوانین، ۳۱۹: ۱۳۷۱).

از آنجا که مقررات مذکور مربوط به ادغام شرکتهای دولتی، بانکها، شرکتهای بیمه و تعاونی می‌باشد (موارد خاص)، قابل تسری به ادغام سایر شرکتهای تجاری، از جمله شرکتهای سهامی بخش خصوصی، نمی‌باشد.

شایان ذکر است که بانکها و مؤسسات اعتباری و شرکتهای بیمه نیز از مصادیق شرکتهای دولتی محسوب می‌شوند (عیسی تفرشی، ۲۱۹: ۱۳۷۸).

۳.۳. تعریف ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی

۳.۳.۱. حقوق آمریکا: در اکثر قوانین ایالات متحده آمریکا، تعریفی از ادغام واقعی شرکتهای سهامی مشاهده نمی‌گردد و قانونگذاران ایالتی فقط به ذکر انواع، شرایط و آثار آن اشاره نموده‌اند. همانطور که ملاحظه شد، ادغام واقعی شرکتهای سهامی بر دو نوع است: ادغام ساده و ادغام ترکیبی.

ادغام ساده قراردادی است که به موجب آن یک شرکت سهامی کلیه دارایی‌ها و تعهدات شرکت سهامی دیگر را تحصیل می‌کند و سهامداران شرکت سهامی ادغام شده در قبال سهام خود وجه نقد یا سهام شرکت سهامی ادغام‌کننده را دریافت می‌دارند. برای روشن‌تر شدن موضوع به رأیی که در آن به تعریف ادغام ساده پرداخته شده است، به اختصار اشاره می‌کنیم:

دادگاه ایالت آیوا، در پرونده *Rath v. Rath Packing Co.*, 1965 در تعریف ادغام ساده چنین بیان می‌دارد: ادغام ساده عبارت از قراردادی است که به موجب آن یک شرکت سهامی شرکت سهامی دیگر را جذب می‌کند، به نحوی که کلیه اموال و دارایی‌های شرکت سهامی ادغام شده به شرکت سهامی ادغام‌کننده منتقل و شرکت سهامی ادغام‌کننده مسئول کلیه دیون و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده می‌گردد. شرکت سهامی ادغام‌کننده به فعالیت خود ادامه می‌دهد و نام و شخصیت حقوقی خود را حفظ و شرکت سهامی دیگر محو می‌گردد، بدون اینکه شرکت سهامی جدیدی تشکیل شود^{۲۳۵} (براون، ۱۹۹۱).

ادغام ترکیبی قراردادی است که به موجب آن کلیه شرکتهای سهامی درگیر در قرارداد ادغام منحل و در یک شرکت سهامی که توسط طرفین ایجاد می‌گردد، ترکیب می‌شوند و شرکت سهامی جدید کلیه دارایی‌های شرکتهای سهامی قبلی را تصاحب می‌نماید (پرایس، ۱۲: ۱۹۹۹).

بنابراین، ادغام ساده و ادغام ترکیبی از لحاظ شرایط و آثار قانونی یکسان می‌باشند و فقط اختلاف در شکل کار است. در ادغام ساده، یکی از شرکتهای سهامی، شرکت سهامی دیگر را تصاحب می‌کند، در حالیکه در ادغام ترکیبی، شرکت سهامی جدیدی که در نتیجه قرارداد ادغام تأسیس می‌گردد، دو شرکت سهامی موجود را تصاحب می‌کند. باتوجه به مراتب فوق، می‌توان گفت که در حقوق آمریکا ادغام واقعی عبارت است از قراردادی که بین دو یا چند شرکت سهامی منعقد می‌گردد و به موجب آن کلیه دارایی‌ها و تعهدات شرکتهای سهامی طرف قرارداد به یکی از آنها و یا به یک شرکت سهامی جدید، با رعایت شرایط قانونی، منتقل می‌گردد. کلیه شرکتهای سهامی، به جز شرکت سهامی بازمانده، بدون اینکه تصفیه شوند، منحل می‌گردند. سهامداران شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده، سهام یا وجه نقد یا مال دیگری را که شرکت سهامی ادغام‌کننده می‌دهد دریافت می‌دارند.

۲.۳.۳. حقوق انگلیس: همانطور که بیان گردید، در حقوق انگلیس ادغام شرکتهای سهامی بر اساس قانون

شرکتهای تجاری، مصوب سال ۱۹۸۵ و اصلاحیه سال ۱۹۸۹ آن و قانون اعسار، مصوب سال ۱۹۸۶ صورت می‌گیرد. در قانون شرکتهای تجاری، مصوب سال ۱۹۸۵ تعریفی از ادغام دیده نمی‌شود، اما همانگونه که بیان گردید، در سال ۱۹۸۹، دولت انگلیس در ارتباط با شرکتهای عمومی (سهامی)، دستورالعمل سوم اتحادیه اروپایی را با اضافه نمودن بندی به ماده ۴۲۷ قانون شرکتهای تجاری مصوب سال ۱۹۸۵ وارد حقوق کشور خود نمود. بند ۱ ماده ۳ این دستورالعمل، ادغام ساده را چنین تعریف می‌کند: ادغام ساده عبارت از عملیات تجاری است که به موجب آن یک یا چند شرکت سهامی بدون اینکه تصفیه شوند، منحل می‌گردند و کلیه دارایی‌ها و مسئولیتهای آنها به شرکت سهامی دیگر منتقل می‌شود و به سهامداران شرکت یا شرکتهای سهامی منحل، سهام شرکت سهامی ادغام‌کننده داده می‌شود^{۹۵} (وانسا، ۱۹۹۹). همچنین در بند ۱ ماده ۴ دستورالعمل یاد شده، که در مقام تعریف ادغام ترکیبی است چنین بیان می‌نماید: ادغام ترکیبی عبارت از عملیات تجاری است که به موجب آن دو یا چند شرکت سهامی بدون اینکه تصفیه شوند منحل می‌گردند و کلیه دارایی‌ها و مسئولیتهای آنها به شرکت سهامی جدیدی که خود تشکیل می‌دهند منتقل می‌شود و در قبال سهام سهامداران شرکتهای منحل، سهام شرکت سهامی جدید داده می‌شود^{۹۵} (همان).

در قانون اعسار نیز تعریفی از ادغام مشاهده نمی‌گردد و قانونگذار فقط به ذکر شرایط و آثار ادغام بسنده کرده است. طبق ماده ۱۱۰ قانون یاد شده، یک شرکت سهامی پس از اینکه به نحو اختیاری منحل گردید، می‌تواند با تصمیم ویژه مجمع عمومی صاحبان سهام به مدیر تصفیه اجازه دهد که کل یا بعضی از دارایی‌های شرکت را در قبال سهام به شرکت سهامی دیگر بفروشد. همچنین، ممکن است شرکت سهامی جدیدی تأسیس گردد و دو شرکت سهامی، خود را منحل و دارایی‌های خود را به شرکت سهامی جدید منتقل نمایند (گریز، ۵۴۷: ۱۹۹۸). با نگرش به روند ادغام در قانون یاد شده، چنین نتیجه گرفته می‌شود که بر اساس این قانون، معامله یاد شده در واقع یک نوع قرارداد فروش دارایی‌های شرکت سهامی منحل است و مشمول تعریف ادغام واقعی نمی‌گردد. زیرا، ادغام واقعی، مستلزم انتقال حقوق و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده و انحلال آن، همزمان با انعقاد قرارداد ادغام است. در حالیکه در این روش، به شرکت سهامی در حال انحلال اجازه داده شده است دارایی‌های خود را در قبال سهام به شرکت سهامی دیگر بفروشد. در این مورد، موضوع انتقال حقوق و تعهدات شرکت سهامی مطرح نیست.

باتوجه به مراتب فوق، تعریف ادغام واقعی در حقوق انگلیس تقریباً همان تعریف ادغام واقعی در حقوق آمریکا است. زیرا در حقوق این کشور نیز ادغام مستلزم انتقال دارایی‌ها و تعهدات و انحلال شرکت سهامی بدون تصفیه است.

۳.۳.۳. حقوق ایران: همانگونه که بیان گردید، در قوانین تجاری ایران ادغام شرکتهای سهامی پیش‌بینی نگردیده است. همین امر باعث شده است که ادغام شرکتهای سهامی در میان اکثر حقوقدانان ما مفهومی تقریباً ناشناخته باشد. در سایر قوانین نیز که قانونگذار، ادغام بعضی شرکتهای دولتی و تعاونی را پیش‌بینی نموده است، تعریفی از ادغام واقعی شرکتهای سهامی به چشم نمی‌خورد. برای مثال، در قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰، قانونگذار در ماده ۵۳ آن فقط به امکان ادغام شرکتهای تعاونی اشاره نموده است. همچنین، در آیین‌نامه اجرایی قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۷۱/۵/۱۴ هیأت وزیران، فقط به ذکر بعضی شرایط و آثار ادغام بسنده نموده است. در قسمت اخیر ماده ۱۴ آیین‌نامه اجرایی یاد شده چنین مقرر می‌دارد: "... تعاونی جدید از هر جهت مسئول تعهدات و دیون شرکتهای ادغام شده می‌باشد" (مجموعه قوانین، ۳۲۰: ۱۳۷۱). اما آنچه در اکثر قوانین ناظر به ادغام شرکتهای دولتی و تعاونی به آن اشاره گردیده است، تعیین وضعیت دارایی‌ها و تعهدات و دیون اینگونه شرکتهای است. مثلاً، ماده ۲۰ لایحه قانونی اداره امور بانکها، مصوب ۵۸/۷/۷، چنین مقرر می‌دارد: کلیه دارایی‌ها و بدهیهای بانکهای ادغام شده در یک گروه جزء دارایی و بدهی مشترک بانک مذکور محسوب می‌شود و بانک مذکور در مقابل اشخاص ثالث از هر جهت قائم مقام بانکهای ادغام شده می‌باشد" (مجموعه قوانین، ۱۸۶: ۱۳۵۸). همچنین، تبصره ۱ ماده واحده لایحه قانونی ادغام شرکت ملی ذوب آهن ایران و شرکت ملی صنایع فولاد ایران و تشکیل شرکت ملی فولاد ایران، چنین مقرر می‌دارد: کلیه سرمایه و اموال و تأسیسات و دارایی و دیون و تعهدات هر دو شرکت به شرکت جدید منتقل می‌شود و شرکت جدید از تاریخ تشکیل جایگزین شرکتهای سابق بوده و قراردادهایی که شرکتهای مذکور با اشخاص منعقد نموده‌اند به قوت خود باقی بوده و به شرکت جدید منتقل می‌شود" (همان).

با توجه به مراتب فوق، به نظر می‌رسد همان تعریفی که در حقوق آمریکا درباره ادغام واقعی شرکتهای سهامی بیان گردید، در حقوق ایران نیز صادق باشد، گرچه قانونگذار به بعضی عناصر تعریف مانند انحلال شرکتهای سهامی ادغام شده تصریح نکرده است.

۳.۳.۴. مقایسه تعریف ادغام واقعی در سه نظام حقوقی آمریکا، انگلیس و ایران: از تعریف ادغام واقعی شرکتهای سهامی در نظام حقوقی آمریکا، نتیجه می‌گیریم که ادغام واقعی شرکتهای سهامی در این نظام حقوقی دارای سه خصوصیت به شرح زیر است که ضمن بیان هر یک از این خصوصیات، به مقایسه مقررات سه نظام حقوقی مورد مطالعه می‌پردازیم:

(۱) شرکتهای سهامی، طرفین قرارداد ادغام محسوب می‌شوند.

ادغام واقعی، یک قرارداد بین دو شرکت سهامی است و این خصیصه در هر سه نظام حقوقی مشترک است. بدین ترتیب، قرارداد بین دو شخص حقیقی برای مشارکت در امور تجاری و همچنین قرارداد بین شرکت سهامی و یک شخص حقیقی، مانند قرارداد بین شرکت سهامی و سهامدار شرکت سهامی دیگر برای خرید سهام وی، از تعریف خارج می‌گردد.

(۲) کلیه دارایی‌ها و تعهدات شرکتهای ادغام شده به شرکت سهامی بازمانده منتقل می‌شود.

با این خصوصیت، قرارداد خرید یا معاوضه سهام و خرید دارایی از تعریف خارج می‌گردد، زیرا در خرید یا معاوضه سهام تعهدات بر عهده شرکت سهامی که سهام آن فروخته شده است باقی می‌ماند و دارایی‌ها نیز ثابت می‌مانند و در خرید دارایی فقط دارایی‌ها منتقل می‌گردد و تعهدات بر عهده فروشنده باقی می‌مانند. در دو نظام حقوقی آمریکا و انگلیس، ادغام مستلزم انتقال کلیه دارایی‌ها و تعهدات شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده می‌باشد و تنها تفاوت آنها این است که در حقوق انگلیس، انتقال دارایی‌ها و تعهدات به دستور دادگاه انجام می‌شود (کراکنل، ۲۳۶: ۱۹۹۳ و کولین، ۲۹۳: ۱۹۹۶)، در حالیکه در حقوق آمریکا، دادگاه مداخله‌ای در انتقال دارایی‌ها و تعهدات ندارد و انتقال با توجه به تفسیر اکثر دادگاهها به حکم قانون انجام می‌شود (شنبرگ، ۳: ۱۹۹۸ و یاتز، ۳: ۱۹۹۹).

در حقوق ایران، با نگرش به مواردی که ادغام شرکتهای دولتی و شرکتهای تعاونی در آن تجویز گردیده است، مانند حقوق آمریکا انتقال داراییها و تعهدات شرکت سهامی انتقال دهنده مقید به دستور دادگاه نیست و انتقال به حکم قانون انجام می‌گیرد.

۳) شرکتهای سهامی ادغام شده منحل می‌گردند.

در ادغام واقعی، شخصیت حقوقی کلیه شرکتهای سهامی درگیر در ادغام به جز شرکت سهامی بازمانده از بین می‌رود و شرکتهای سهامی مذکور منحل می‌گردند. با این خصوصیت قراردادهایی مانند، مشارکت بین شرکتهای تجاری^{۱۷} از تعریف خارج می‌گردد، زیرا اینگونه قراردادها مستلزم انحلال یکی از شرکتهای تجاری نمی‌باشد، گرچه از لحاظ آثار اقتصادی ممکن است با ادغام واقعی یکی باشد. در حقوق آمریکا و انگلیس، همانگونه که ملاحظه گردید، ادغام واقعی شرکتهای سهامی مستلزم انحلال شرکتهای سهامی ادغام شده می‌باشد و این شرکتهای سهامی پس از جذب در شرکت سهامی بازمانده منحل می‌گردند و نیازی به رعایت مقررات تصفیه نمی‌باشد. تنها تفاوت بین دو نظام حقوقی یاد شده این است که در حقوق آمریکا، بر اساس تفسیر اکثر دادگاهها، انحلال شرکت سهامی به حکم قانون است (یاتز، ۳: ۱۹۹۹)، ولی در حقوق انگلیس این امر به دستور دادگاه انجام می‌پذیرد. در حقوق ایران، همانطور که ملاحظه نمودیم، مقرراتی در مورد مداخله دادگاه در این موارد به چشم نمی‌خورد و از این جهت مقررات حقوق ایران مانند مقررات حقوق آمریکا می‌باشد.

۳.۴. ماهیت حقوقی ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی

۱. ۳.۴.۱. حقوق آمریکا: همانطور که در تعریف ادغام واقعی دیدیم، این ماهیت حقوقی مستلزم انتقال داراییها و تعهدات شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده به شرکت سهامی بازمانده و همچنین مستلزم انحلال شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده می‌باشد. بحثی که در حقوق آمریکا مطرح گردیده این است که آیا انتقال داراییها و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده به شرکت سهامی بازمانده انتقال ارادی است یا قهری و به حکم قانون. در این خصوص بین نویسندگان حقوقی و دادگاههای ایالات متحده آمریکا اختلاف نظر وجود دارد. در بین نظرهای ارایه شده دو نظر عمده، به شرح زیر، وجود دارد:

۱. ۳.۴.۱.۱. ادغام واقعی و بیع: بعضی از نویسندگان با تشبیه قرارداد ادغام واقعی به قرارداد فروش دارایی، آن را نوعی فروش دارایی و سهام شرکت سهامی می‌دانند و معتقدند ادغام واقعی قراردادی است که به موجب آن شرکت سهامی ادغام شده کل دارایی خود را به شرکت سهامی خریدار می‌فروشد و شرکت سهامی خریدار کلیه مسئولیتهای شرکت سهامی فروشنده را قبول می‌کند و تنها تفاوت آن از لحاظ آثار قانونی این است که در قرارداد فروش دارایی، شرکت سهامی فروشنده موجودیت خود را حفظ می‌نماید و سهامدارانش همچنان مالک سهام آن هستند، اما در ادغام واقعی، شرکت سهامی ادغام شده منحل می‌گردد و از بین می‌رود (فروزو، ۳: ۱۹۹۹). همچنین، در توجیه تبادل سهام سهامداران شرکت سهامی ادغام شده با سهام شرکت سهامی بازمانده، قرارداد ادغام را مستلزم فروش سهام آنان نیز می‌دانند. به این معنا که در قرارداد ادغام واقعی، سهام سهامداران شرکت فروشنده در قبال عوضی که توسط شرکت سهامی خریدار داده می‌شود، فروخته می‌شود (کامرون، ۲: ۱۹۹۹). در واقع طبق این نظر، قرارداد ادغام واقعی، مرکب از دو قرارداد بیع است: یکی بیع داراییهای شرکت سهامی و دیگری بیع سهام آن.

بعضی دادگاههای ایالات مختلف در آمریکا نیز در تفسیر ماهیت ادغام واقعی، آن را نوعی بیع داراییهای شرکت سهامی می‌دانند. مثلاً در پرونده *Rath v. Rath Packing Co.*, 1965 دادگاه ایالت آیوا ترکیب دو شرکت سهامی را نتیجه فروش داراییهای شرکت سهامی ادغام شده به شرکت سهامی بازمانده دانسته است (براون، ۷۳۵: ۱۹۹۱).

۲. ۳.۴.۱.۲. ادغام واقعی و انتقال به حکم قانون: بعضی نویسندگان و محاکم ایالات متحده آمریکا معتقدند، انتقال داراییها و تعهدات و سهام سهامداران در ادغام واقعی بیع نیست و طرفین نقشی در انتقال آن ندارند بلکه به حکم قانون و قهری است (راسموسن، ۶: ۱۹۸۹). در این مورد به چند رأی اشاره می‌شود:

در پرونده *Torrey Delivery v. Chautauqua Truck Sales & Serv.*, 1979، در قرارداد اجاره، شرط شده بود در صورتی که مالک قصد فروش ملک را داشته باشد اولین ایجاب وی به مستأجر باشد و در واقع حق فروش مورد اجاره به

غیر از موجر سلب گردیده بود. شرکت سهامی موجر در شرکت سهامی مادر خود ادغام گردید، بدون اینکه اولین موجر را به مستأجر بدهد. مستأجر مدعی بود که ادغام واقعی بین دو شرکت سهامی به منزله بیع مسود اجاره است و شرط مندرج در قرارداد نقض شده است. دادگاه استیناف ایالت نیویورک رأی داد که هیچ انتقالی واقع نشده است و ادغام انجام شده به منزله فروش مورد اجاره نیست و مستأجر حق خرید مورد اجاره را ندارد. استدلال دادگاه این است که ادغام واقعی یک تجدید سازمان شرکتی^{۱۸} است که در شکل وجودی شرکت اثر نمی‌گذارد و موجب محو شخصیت حقوقی شرکت موجر می‌گردد و اثری در اموال و دارایی‌های آن ندارد. ادغام واقعی، متضمن هیچگونه انتقال یا تفکیک دارایی‌های شرکت سهامی از موجر نمی‌باشد. بلکه شرکت سهامی مادر جانشین و قائم‌مقام کلیه حقوق و تعهدات موجر می‌شود، گویی که شرکت موجر وجود مستقل از مادرش را از دست نداده است (شنبرگ، ۲: ۱۹۹۸).

در پرونده Alexander & Alexander, Inc. v. Koelz, 1986 دادگاه استیناف ایالت میسوری رأی داد که ادغام یک شرکت سهامی کاملاً تابع در شرکت سهامی مادر خود، فروش شرکت سهامی کاملاً تابع تلقی نمی‌گردد (یاتز، ۳: ۱۹۹۹b).

در پرونده پژوهشی TXO Production Co. and Marathon Oil Co. v. M.D. Mark, Inc., 1999 شرکت سهامی پی. جی. آی.^{۱۹} به شرکت سهامی تی. ایکس. او.^{۲۰} اجازه داده است که از بعضی از اطلاعات مربوط به زلزله‌نگاری استفاده کند و در ضمن قرارداد شرط شده بود اطلاعات اخذ شده نباید تحت هیچ عنوانی به اشخاص ثالث فروخته و یا به نحو دیگر واگذار شود. شرکت سهامی تی. ایکس. او. در نهایت در شرکت سهامی مادر خود (شرکت سهامی ماراتن) ادغام شد. ابتدا شرکت سهامی ام. دی. مارک، به عنوان جانشین شرکت سهامی پی. جی. آی.، علیه شرکت سهامی ماراتن و تی. ایکس. او. به جهت نقض شرط و استفاده ناصحیح از اطلاعات محرمانه تجاری اقامه دعوا نمود. دادگاه بدایت هوستن در ایالت تگزاس رأی داد: ادغام به منزله انتقال اطلاعات مربوط به زلزله‌نگاری و نقض توافقی‌های طرفین می‌باشد (همان: ۲).

شرکتهای سهامی مادر و تابع سپس تقاضای پژوهش نمودند و مدعی بودند رأی دادگاه مغایر با قانون قابل اعمال (قانون ایالت دلاور، اوهایو و تگزاس) در مورد ادغام شرکتهای سهامی می‌باشد. بطور کلی، این قوانین مقرر می‌دارند، کلیه حقوق، امتیازات^{۲۱} و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده با انعقاد قرارداد ادغام به شرکت سهامی باقیمانده واگذار می‌شود. این قوانین، همگی برگرفته از قانون نمونه شرکتهای تجاری می‌باشد و تفاسیری که در مورد این قانون آمده است به روشنی بیان می‌دارند که ادغام واقعی به معنای انتقال نیست و شرکت سهامی باقیمانده در اثر ادغام، به نحو خود به خود و قهری مالک کلیه اموال منقول و غیرمنقول شرکت سهامی ادغام شده می‌گردد (هاف، ۱۱۸: ۱۹۸۹ و یاتز، ۴: ۱۹۹۹a).

دادگاه پژوهش، ضمن نقض رأی دادگاه بدوی، رأی داد که قوانین مربوط به ادغام به روشنی بیان می‌دارند که بعد از ادغام، یک شرکت سهامی باقی می‌ماند و موجودیت جداگانه شرکت سهامی ادغام شده از بین می‌رود (یاتز، ۲: ۱۹۹۹a)، و کلیه حقوق، امتیازات و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده به شرکت سهامی باقیمانده واگذار می‌گردد. بر اساس این مقررات، طرفین قرارداد نقشی در انتقال حقوق و تعهدات شرکت ادغام شده ندارند، بلکه حقوق و تعهدات این شرکت به نحو خود به خود و قهری و بدون هیچگونه اقدامی به شرکت ادغام کننده منتقل می‌گردد (یاتز، ۲: ۱۹۹۹b).

در بعضی قوانین ایالات متحده آمریکا مثل ایالت کلرادو، به انتقال دارایی‌ها و تعهدات به نحو قهری و به حکم قانون تصریح شده است (بالو، ۴۷: ۱۹۸۲).

۲.۴.۳. حقوق انگلیس: در حقوق انگلیس، در باب ماهیت حقوقی ادغام قانونی (واقعی) شرکتهای سهامی بحث زیادی نشده است، اما از تفاسیر دادگاهها برمی‌آید که دادگاههای انگلیس همانند بعضی محاکم آمریکایی، ادغام واقعی را بیع ندانسته‌اند بلکه معتقدند که دارایی‌ها و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده به حکم قانون به شرکت سهامی ادغام کننده منتقل می‌شود. تنها تفاوت حقوق آمریکا و انگلیس در این است که در حقوق انگلیس، انتقال حقوق و تعهدات شرکت سهامی ادغام شده به شرکت سهامی ادغام کننده به دستور دادگاه انجام می‌گیرد. به همین جهت است

که چنانچه در قرارداد اجاره بین شرکت سهامی (الف) و شرکت سهامی (ب) شرط عدم فروش موزد اجاره شده باشد، ادغام شرکت سهامی (الف)، یعنی شرکت موجد در شرکت سهامی (ج) بمنزله فروش دارایی‌ها و نقض شرط مذکور نمی‌باشد (راجر، ۴: ۱۹۹۳).

۳.۴.۳. حقوق ایران: در حقوق ایران، آنچنان که شایسته است به ادغام قانونی واقعی (ساده و ترکیبی) شرکتهای سهامی توجه نشده است و لذا برای تعیین ماهیت حقوقی آن مجبوریم ابتدا به مقررات عام قانون مدنی و تجارت و سپس به قوانین خاص، به شرح آتی رجوع کنیم:

۱.۳.۴.۳. تطبیق ادغام واقعی با عقود مقرر در قانون مدنی:

الف) ادغام واقعی و بیع یا معاوضه: ادغام واقعی را نمی‌توان صرفاً بیع یا معاوضه دارایی‌های شرکتهای سهامی ادغام شده و ادغام کننده دانست، زیرا گرچه انتقال دارایی‌های شرکت سهامی ادغام شده را می‌توان تحت عنوان قرارداد بیع یا معاوضه تحلیل نمود، لیکن همانطور که دیدیم، در ادغام واقعی علاوه بر دارایی‌ها، تعهدات شرکت سهامی ادغام شده نیز به شرکت ادغام کننده منتقل می‌گردد و سهام سهامداران شرکت ادغام شده نیز با سهام یا عوض دیگری که شرکت ادغام کننده می‌پردازد معاوضه می‌شود. بنابراین، ادغام واقعی که مستلزم انتقال دارایی، دیون و تعهدات و معاوضه سهام سهامداران است با بیع و معاوضه قابل تطبیق نمی‌باشد.

ب) ادغام واقعی به عنوان عقدی مرکب: ممکن است چنین تحلیل شود که ادغام واقعی، عقدی است مرکب از عقد بیع و تبدیل تعهد، بدین معنا که انتقال دارایی‌های شرکت سهامی و تبادل سهام سهامداران شرکت سهامی ادغام شده با عقد بیع یا معاوضه واقع می‌شود و انتقال تعهدات از طریق تبدیل تعهد انجام می‌گیرد. لیکن تحلیل یاد شده با مشکلات زیادی مواجه است به طوری که در عمل راه را برای ادغام شرکتهای سهامی مسدود می‌کند. زیرا اولاً، هرچند شرکت سهامی ادغام شده می‌تواند با تصمیم مجمع عمومی فوق‌العاده منحل شود و دارایی‌های خود را به شرکت سهامی دیگر واگذار نماید، لیکن انحلال، شرکت سهامی را مواجه با پرداخت مالیات سنگین می‌نماید که هیچ شرکت سهامی حاضر به پرداخت آن نیست. از طرف دیگر، ادغام واقعی مستلزم انحلال بدون تصفیه است و در حقوق ما مقررات مربوط به تصفیه از مقررات امره و لازم‌الاجرا می‌باشد و انحلال بدون تصفیه پیش‌بینی نگردیده است. ثانیاً، در ارتباط با تعهدات، انتقال تعهد مستلزم تبدیل تعهد می‌باشد که در حقوق ما این ماهیت حقوقی بدون رضایت متعدهله محقق نمی‌گردد و هیأت مدیره مجبور است با کلیه طلبکاران شرکت سهامی وارد مذاکره شده و موافقت آنان را جلب نماید و یا دیون آنها را پرداخت کند. ثالثاً، در ارتباط با سهام سهامداران شرکتهای سهامی منحل، سهام در مالکیت سهامداران است و شرکت سهامی نمی‌تواند بدون موافقت کلیه سهامداران، سهام آنان را مورد معامله قرار دهد و به ازای آن سهام شرکت سهامی دیگری را به آنان بدهد (اسکینی، ۴۶: ۱۳۷۵). لازمه این امر این است که شرکت سهامی وکیل در فروش سهام سهامداران باشد و یا در اساسنامه این امر مقرر گردیده باشد.

با توجه به مراتب فوق، در حقوق ایران ادغام واقعی با ترکیبی از قرارداد بیع و تبدیل تعهد و وکالت امکان‌پذیر است، لیکن مقید به قیودی است که اجرای ادغام واقعی را در عمل با مشکل مواجه می‌سازد و تا تدوین مقررات جامع در این زمینه، شرکتهای سهامی تمایلی به این کار نشان نخواهند داد.

ج) ادغام واقعی و قرارداد مقرر در ماده ۱۰ قانون مدنی: مطابق ماده ۱۰ قانون مدنی قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتیکه مخالف صریح قانون نباشد نافذ است. شمول قرارداد ادغام واقعی به قراردادهای موضوع ماده ۱۰ قانون مدنی نیز با همان اشکالی مواجه می‌گردد که در بند (ب) ذکر نمودیم، به این معنا که انتقال تعهدات شرکت سهامی بدون رضایت متعدهله و همچنین معاوضه سهام سهامداران شرکت سهامی ادغام شده با سهام یا عوض دیگر که شرکت سهامی ادغام کننده می‌پردازد، بدون موافقت کلیه سهامداران مخالف صریح قانون است، زیرا مطابق اصل کلی حقوقی، قراردادهای خصوصی تأثیری در حقوق اشخاص ثالث ندارد.

۲.۳.۴.۳. ادغام واقعی و انتقال به حکم قانون: همانطور که ملاحظه نمودیم، ادغام واقعی شرکتهای سهامی با استفاده از مواد قانون تجارت و مدنی با چنان مشکلاتی روبرو است که در عمل هرگونه اقدامی را در این ارتباط با شکست مواجه می‌سازد. از این رو لازم است قانونگذار همانگونه که در بعضی موارد، مثل ادغام شرکتهای دولتی، بانکها،

شرکتهای بیمه و شرکتهای تعاونی گامهایی به سوی تدوین مقررات ادغام واقعی برداشته است. با تدوین مقررات جامع در زمینه ادغام واقعی شرکتهای تجاری به طور کلی راه را برای ادغام اینگونه شرکتهای هموار کند. همانطور که در مورد ادغام شرکتهای دولتی، بانکها، شرکتهای بیمه و شرکتهای تعاونی دیدیم، قانونگذار با تصویب قانون، مشکلات دست و پاگیری را که در قانون مدنی و قانون تجارت بر سر راه ادغام واقعی این شرکتهای بوده برداشته است و لذا انتقال داراییها و تعهدات این اشخاص حقوقی با مشکل خاصی روبرو نمی‌باشد. بدین ترتیب، می‌توان گفت که در حقوق ایران در موارد فوق که ادغام واقعی در قوانین خاص پیش‌بینی شده است، انتقال داراییها و تعهدات شرکتهای دولتی (اعم از بانکها و بیمه‌ها) و شرکتهای تعاونی به حکم قانون صورت گرفته است.

۴.۳. مقایسه ماهیت حقوقی ادغام شرکتهای سهامی در سه نظام حقوقی: در حقوق آمریکا، گرچه بعضی از دادگاهها ادغام واقعی را به منزله بیع داراییها و سهام شرکت سهامی دانسته‌اند، ولی اکثر آن را ماهیتی خاص تلقی کرده‌اند که آثار آن ناشی از حکم قانون است. تنها تفاوتی که بین حقوق انگلیس و آمریکا در این زمینه به چشم می‌خورد این است که در حقوق انگلیس دادگاه نیز مداخله می‌کند و انتقال داراییها و تعهدات و سهام سهامداران و انحلال شرکت یا شرکتهای سهامی ادغام شده به حکم دادگاه انجام می‌پذیرد. در حقوق ایران، مواردی که در آنها ادغام شرکتهای تجاری (بانکها و بیمه‌ها) تجویز گردیده است، بیشتر با حقوق آمریکا مشابهت دارد و در هیچ مورد دادگاه در ادغام واقعی مداخله نمی‌کند. اما در ارتباط با شرکتهای سهامی و غیره در بخش خصوصی، در باب ادغام واقعی آنها مقرراتی پیش‌بینی نشده است.

۴. نتیجه‌گیری

ادغام واقعی شرکتهای سهامی در حقوق کشورهای آمریکا و انگلیس متحول شده است و مقررات آن به شکل مناسبی مدون گردیده و قانونگذار شرایط و آثار آن را به نحو مشروح بیان نموده است، اما در حقوق کشور ما به این تأسیس حقوقی آنچنان که باید و شاید توجه نگردیده است و در قانون تجارت که قانون ما در این ارتباط می‌باشد، چنین عنوانی مشاهده نمی‌شود. مقررات قوانین خاص که قانونگذار در خصوص ادغام شرکتهای تعاونی تدوین نموده، بسیار مبهم و ناقص است و شرایط و آثار ادغام به روشنی بیان نگردیده است. برای مثال، قانونگذار در ماده ۵۳ قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران فقط به امکان ادغام شرکتهای تعاونی اشاره نموده است. در ارتباط با شرکتهای دولتی نیز هرچند قانونگذار بعضی از آثار ادغام را به نحو کلی بیان نموده است، لیکن در مورد آثار ادغام بر حقوق سهامداران شرکتهای منحل سکت است. تطبیق مقررات ادغام واقعی با عقود معین و قراردادهای موضوع ماده ۱۰ قانون مدنی ایران نیز با چنان مشکلاتی مواجه است که عملاً اجرای این نوع ادغام امکان‌پذیر نمی‌باشد. با توجه به مراتب فوق، شایسته و ضروری است قانونگذار ایران بر اساس نیازهای روز کشور مقررات جامعی را در زمینه ادغام واقعی شرکتهای تجاری، از جمله شرکتهای سهامی تدوین کند.

تحقیق ما نشان می‌دهد که مقررات حقوق آمریکا درباره ادغام واقعی شرکتهای سهامی نسبت به مقررات حقوق انگلیس ترجیح دارد و قانونگذار ما می‌تواند از مقررات حقوق آمریکا برای تکمیل مقررات حقوق ایران استفاده کند.

یادداشتها

- 1- Merger
- 2- Share exchange
- 3- Wholly owned subsidiary
- 4- De facto merger
- 5- Actual merger

- 6- Statutory merger
- 7- Plan of merger
- 8- Simple merger
- 9- Consolidation
- 10- Surviving corporation
- 11- Merging corporation
- 12- Merged corporation
- 13- Disappearing corporation
- 14- Statutory consolidation
- 15- Revised Model Business Corporation Act, 1984.
- 16- Insolvency Act, 1986
- 17- Joint venture
- 18- Corporate reorganization
- 19- P. G. I.
- 20- T. X. O
- 21- Privileges

منابع

الف: منابع فارسی

- اسکینی، ربیعا. (۱۳۷۵). حقوق تجارت، شرکت‌های تجاری، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ج: ۱، چاپ اول.
- سماواتی، حشمت‌الله. (۱۳۷۴). مقدمه‌ای بر حقوق رقابت تجاری و نقش آن در سیاست‌گذاری و تنظیم بازار، تهران: انتشارات فردوسی، چاپ اول.
- عیسی تفرشی، محمد. (۱۳۷۸). مباحثی تحلیلی از حقوق شرکت‌های تجاری، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ج: ۱.

ب: منابع لاتین

- Ballew, Steven E. (1982). *The Assignment of Rights, Franchises, and Obligations of the Disappearing Corporation in a Merger*, *The Business Lawyer*, V. 38.
- Bovis, Christopher. (1997). *Business Law in the European Union*, London: Sweet & Maxwell.
- Brown, Donald J. & Waters, M. Daniel. (1991). *Dissenter's Rights and Fundamental Changes under the New Law a Business Corporation Act*, *Drake Law Review*, V.40.
- Cameron, Mark. (1999). *Mergers and Acquisitions of Privately Held Companies*, White & Lee LLP, <http://www.whiteandlee.com/m & a.htm>.

- Cheffins, Brian R. (1997). **Company Law, Theory, Structure and Operation**, New York: Oxford University Press.
- Clarkson, Kenneth W. (1995). **West's Business Law**, 6th ed., New York: West Publishing Company.
- Colin, Thomas. (1996). **Company Law**, 5 th ed., London: Teach Yourself Book.
- Cracknell, D.G. (1993). **Company Law Textbook**, 5th ed., Great Britain: HLT Publication Group Ltd.
- Dine, Janet. (1994). **Company Law**, 2ed, London: Macmillan Press Ltd.
- Farrer, John H. (1991). **Farrar's Company Law**, 3rd ed., London: Butterworths.
- Ferruzzo, Thomas G.(1999). **Anatomy of the Acquisition of an Escrow Company**, <http://www.lawoffice.com/pathfind/Knowbase/article>.
- Girard, Susan M. (1992). *An Expansion of Corporate Successor Liability Under CERCLA : United States V. Distler, Villanova*, **Environmental Law Journal**, V. III, No. 1.
- Grier, Nicholas. (1998). **U.K. Company Law**, England: John Wiley & Sons Ltd.
- Hamilton, Robert W.(1980). **The Law of Corporation in a Nutshell**, USA: West Publishing Co.
- Hampton, John J.(1990). **Financial Decision Making, Concepts, Problems, and Cases**, 4th ed., New Delhi: Prentice Hall of India.
- Houseman, Gerald L.(1993). **Questioning the Law in Corporate America**, 1st ed., London: Greenwood Press.
- Huff, Curtis W.(1989). *The New Texas Business Corporation Act Merger Provisions*, **St. Mary's Law Journal**, V. 21.
- Price, Courtney M.(1999). *Liability of Corporate Shareholders (CERCLA)*, U.S. **Environmental Protection Agency (EPA)**, <http://es.epa.gov/oeca/osre/840613.htm>.
- Rasmussen, Kurt D.(1989). *Mergers and Acquisitions: New Considerations*, **The CPA Journal**, New York, www.luca.com/cpajournal/old/07106962.htm, March.
- Roger Steinberg, Jonathan. (1993). **Declaration of Jonathan Steinberg Rsq**, New York, <http://www.internationallawyer.org/p66.htm>.
- Ross, Stephen A., & Jaffe, Jeffrey F. (1990). **Corporate Finance**, 2 ed., Tokyo: Richard D. Irwin Inc.
- Shenberg, Michael S., and Peguero, Antonio, (1998). *Does a Merger Violate a Contract's Non-Assignment Clause?*, **The New York Law Journal**, January 7.

Slorach, J. Scott. (1998). **Corporate Finance**, 5th ed., London: Blackstone Press Limited.

Vanessa, Edwards. (1999). **Re Company Law**, 1st ed., New York: Oxford University Press.

Yates, Leslie Brock. (1999a). *Texas Lawyer, Case Summaries, TXO Production Co.V. M.D. Mark Inc., Houston Court of Appeals*, No. 14-97-00105-CV, <http://www5.law.com//civil/1999a/s/sumsopinionstx/sub/14-97-0105.htm>.

Yates, Leslie Brock. (1999b). *TXO Production Co and Marathon Oil Co., V. M.D. Mark, Inc., Fourteenth Court of Appeals*, <http://www5.law.com/tx/sub/opinions/fulltext/civil/1999a/14-97-00105.htm>, Texas.